Internetes lesipuskázás erős hátszélben

Átlépve a 80. életév küszöbét, az ember csalódásokkal, fájó tapasztalatokkal felvértezve általában közönyösen szemléli környezetének reagálásait a tetteire, írásaira és szellemi tevékenységének egyéb megnyilvánulásaira. Így fogadtam azt a hosszú recenziót is, amit a *BUKSZ* idei első száma (2003. tavasz, 18–28. old.) közölt *Fehér foltok a Balkánon* című monográfiámról. A könyv tavaly októberi első kiadása alig egy hónap alatt elfogyott, sőt a februári utánnyomás is már csak a Balassi Kiadó néhány könyvesboltjában kapható. A szokatlanul hosszú bírálatot, amelyben terjedelmileg túltengenek a bibliográfiai adatok, elkönyveltem egy tehetséges kezdő magamutogatásának, aki – mint feltűnő piros foltjával a lombok közt magát kellető éretlen alma – türelmetlenségében megfeledkezik róla, hogy ígéretes ugyan, de még savanyú vackor. A *BUKSZ* váratlanul egy csábító lehetőséget kínált fel neki: a pályája első lépcsőfokain felfelé igyekvő egyetemi hallgató ízekre szedheti egy nyolcvan esztendős egyetemi oktató irományát! De aztán a lábjegyzetekben váratlanul szemet szúrt a „recenzens" egyik megjegyzése, amely bajosan kapcsolható össze tudományos igényekkel. Idézem: *„Schütz szerint az egyesült Európába igyekezve abba kellene beletörődni* (sic!), *hogy a területi hovátartozás kérdésében kizárólag etnikai jog érvényesülhet, s nem a történelmi jog. A recenzens véleménye szerint az egyesült Európába törekedve azt kellene megérteni* (sic!), *hogy épp a határok és a területi hovátartozás kérdése válik értelmetlenné…"* (18. old.) És akinek még ezek után sem válik világossá az ifjú „recenzens" dolgozatának töltete, annak okulására folytassuk az idézeteket: *„Sajnos Schütz sem tudta kikerülni azt a némely tudósunknál fellelhető* (sic!) *posztkommunista kórt* (sic!), *hogy szubjektív megjegyzésekkel illessen egy már lassan másfél évtizede megbukott rendszert. Az olvasó azon mereng el* (sic!): *vajon mit keresnek egy tudományos értekezésben, tankönyvben?…"* Ugye ismerős refrén (még akkor is, ha a mondat magyar nyelvezete messze esik a *Hochungarisch*tól): A (közel)múltat végképp eltörölni...(!) – persze ez is fakadhat egy tapasztalatlan filoszjelölt politikai járatlanságából, hiszen az internet-hálózat sem teszi kirakatba, hogy a határok megszűntével pl. a belgiumi vallonok és flamandok annyira megszerették egymást, hogy még külföldön is képtelenek megférni egyetlen egységes belga kereskedelmi képviseletben. De ilyesmivel ne bántsunk egy huszonéves ifjút, hiszen a fenti sajnálatos tényről Günther Verheugen bővítési biztos úr is többnyire megfeledkezik, amikor például a koszovói albánokat a demokráciáról és a másság elviseléséről próbálja kioktatni.

De tovább olvasva a recenzens „rendkívül szigorú kritikáját" (amivel kapcsolatban még hangsúlyozza is, hogy „nem öncélú"), hamarosan kibújik a lóláb. A szemitológiát és latin meg ógörög nyelvet tanuló diák váratlanul csőstül ontja az indoeuropisztikai, a régészeti, a szlavisztikai, a romanisztikai, a turkológiai stb. ismereteket és adatokat. Az ember már-már hajlik rá, hogy csodálattal adózzék a burokban született zseninek, akinek első képeskönyve helyett is valamilyen több kötetes ókortudományi lexikont adtak a kezébe. Vagy talán mindez elkönyvelhető lenne egy kényelmes karosszékben az interneten (netalántán kollektíven) bóklászva eltöltött egy-két este hevenyészett jegyzeteivel? Igen ám, de az ömlesztett „plusz" ismeretanyag között ismét előbukkan néhány ismerős idézet, ezért ezt a nehezen áttekinthető bibliográfiai adathalmazt nem lehet egyszerűen a klasszikus latin szállóigével elintézni: *„Sutor, ne ultra crepidam!"* – azaz a gyengébbek kedvéért azzal a bizonyos suszterrel és a kaptafával. Inkriminált monográfiám és személyem hitelének rontása nem csupán a *Népszabadság* tavaly december 2-i számában interjú címén megjelent és az „életrajzomra kihegyezett" iromány egyenes folytatása, amelynek szerzője (dörzsölt öreg róka, nem is lehet haragudni rá, hiszen megkésett ügyködésének hatása az az újabb érdeklődési hullám volt, ami meggyőzte a kiadót a februári utánnyomás szükségességéről), szóval az „interjú" szerzője csupán két lényegtelen mozzanatot felejtett ki ebből a biográfiából. Először is azt, hogy az ötvenes–hatvanas évek teljhatalmú egyetemi, majd akadémiai pártkomisszáriusa derékba törte tudományos pályafutásomat (ezzel a „szubjektív megjegyzésemmel" kapcsolatban a „recenzens" figyelmébe ajánlom, hogy mielőtt végleg eltörölné azt a bizonyos múltat, ugyan olvasson bele Huszár Tibor professzor nemrég megjelent monográfiájába. Persze hiába is keresné az interneten, hogy az eltörölni óhajtott rendszerben milyen jóvátehetetlen tarolást végezhetett egy-egy megfélemlített pártkomisszárius! Hiszen sem Budapesten, sem Münchenben nem tájékoztatták arról, hogy az 50-es évek elején például öngyilkosságba kergették az ország egyik ígéretes tehetségű bizantinológusát, Gyóni Mátyást, aki elővigyázatlanul a nagy Iorgának a „korai román állami formációk csíráiról" közzétett álmodozásait cáfolta. Természetesen ma már ez is csupán egy újabb „illetlen" és főként „szubjektív vélemény" egy letűnt rendszer bűneiről.). Az életrajz másik apró hiányossága: elhallgatja, hogy 1998-ban az Albán Tudományos Akadémia elnökségének javaslatára a köztársasági elnök a legmagasabb albán állami kitüntetéssel ismerte el tudományos munkásságomat. Szóval ez az interjú csupán arról akarta meggyőzni a lap olvasótáborát, hogy a monográfia szerzője is „a mi kutyánk kölyke", akit most bizonyára kellemetlen bolha csíp, ezért kezdett ficánkolni. Tehát könyvét nem is kell mellre szívni. Elegendő, ha a nagy árokbetemetési kampányban beledöngöljük az anyaföldbe. A monográfia alapvető mondanivalóját Hovanyecz-kollega (45 évig én is a sajtóban dolgoztam, ugyan nem a *Szabad Nép-Népszabadság* családban, hanem legalább három-négy idegen nyelv ismeretét igénylő szerkesztőségekben), szóval a kollega úr szándékosan nem tárja fel olvasóinak, Simon Zsolt egyetemi hallgató pedig kozmopolita révületében valószínűleg észre sem veszi a könyv legfonto-

sabb üzenetét. Sőt feltehetőleg akkor sem venné észre, ha végigolvasta volna a monográfia második, egyben leghosszabb részét is, amelyről sommásan megjegyzi, hogy ez rendben lenne (értsd: ehhez már egyáltalán nem értünk, és az internetes bóklászásra is ráuntunk…)

Nos, ez az alapvető mondanivaló a következő: *a térségben élő valamennyi nemzetnek le kell nyelnie néhány nacionalista eredetű békát, ha békés, alkotó szimbiózisban akar élni szomszédaival az egyesült Európában.* Erre utal már a címoldal színes illusztrációja is. De ez sem található az interneten (még akkor sem, ha a kíváncsi kutakodó esetleg tudná, hol keresse). Nos, ez a *posadai csata* illusztrációja a Bécsi Képes Krónikából. Károly Róbert magyar király délceg vértesei élén indult hadba, hogy Bărărab „oláh vajdát" megtanítsa kesztyűbe dudálni, amiért nem volt hajlandó adót fizetni hűbérurának. Mint ismeretes, a fényes seregre siralmas vereség várt. Amikor néhány barátomnak elmondtam, mit akarok a könyv címoldalára tenni, döbbenten förmedtek rám: „De hiszen az történelmünk egyik szégyenfoltja, ami csaknem minden román történelemkönyv illusztrációi között megtalálható!…" „Miért, csak szomszédainknak kell a romantikus nacionalizmus korában felhízlalt néhány békájukat lenyelni, nekünk nem?" – válaszoltam egy kérdéssel, amire ők nem tudtak válaszolni. Nem a globalizáció, nem a tejjelmézzel folyó Kánaánként reklámozott egyesült Európa, nem a „határok megszűnése" fogja egyszer s mindenkorra feloldani az öröklött és időnként sötét politikai célból felszított nacionalista gyűlölködést (lásd baszk ETA, észak-írek, korzikai nacionalisták, csecsenek, a gyászos emlékű Jugoszlávia „testvérnépei", vagy a kolozsvári Funar főpolgármester soviniszta hőzöngései stb.). Erre a „proletár nemzetköziség" fedőnév alatt reklámozott szovjet imperialista törekvések is képtelenek voltak. Egymásra kell rátalálnunk, egymás halhatatlan nemzeti értékeit kell megismernünk és megbecsülnünk, hogy saját nemzeti jellegünket és értékeinket is megmenthessük az utókornak a kulturális gleichschaltolással fenyegető globalizációtól. Csak így tudjuk megmutatni, hogy ezeket a kis népeket nem szabad primitív indián törzsekként kezelni, amelyeket hamburgerrel, whiskyvel és Big Brotherrel bigott szolganéppé lehet alázni… Ez a gondolat vezérelte a szerzőt könyvének megírásában (amire a kelleténél kétségtelenül rövidebb idő jutott). Még azzal a kockázattal is, hogy rásüthetik a ma annyira kedvelt „kisnépi nacionalizmus" bélyegét…

Most pedig néhány szót a recenzióban – főleg a második felében – felbukkanó ismerős idézetekről (a recenzens, nyilván véletlenül, nem jelöli ezek közös forrását nem kevesebb, mint 93 lábjegyzetében). Nos ezeket az „idézeteket" már alig egy héttel monográfiám megjelenése után olvashattam egy ígéretes diáknak tartott, de ma már frusztrációban szenvedő, koros szerzőtől. Igen, a kötetemben az albán nyelvtörténet legelemibb ismeretének hiánya miatt elmarasztalt régész honfitársunk kb. egy héttel a mű megjelenése után nem átallott goromba SMS-en ráförmedni a vétlen kiadóra és még „piarista latintanára (kétségtelen) szakmai érdemeinek lábbal tiprásával" is támadta a szerzőt. Vékony Gábor ez a magyar régész, akit a recenzens lépten-nyomon védelmébe vesz, és szinte társszerzőként sugall a monográfia „átdolgozandó második kiadásához". Ő az az erős hátszél, amely a Balkán témakörében „félrefújja" a recenzenst. Úgy is mondhatnánk, hogy a hosszú recenziónak társszerzője is van: egykor vörös, most szürke eminenciás, aki az albán eredetről publikált dilettáns és nem is eredeti (!) ötletének bírálatából nemcsak a kellő következtetéseket nem vonta le (itt is aktuális lenne a latin *sutor*nak szánt klasszikus figyelmeztetés!), hanem még ilyesféle, bátornak aligha nevezhető „kiállásra" is vállalkozik téveszméje védelmében. (Mentségére szolgáljon, hogy Gottfried Schramm professzor is mindmáig kitért a lehetőség elől, hogy nyilvános vitában próbálja cáfolni bíráló észrevételeimet, amelyekkel az albán eredetelméletről publikált romantikus merengéseit [*Anfänge des albanischen Christentums – Die frühe Bekehrung der Bessen und ihre langen Folgen*. Freiburg i.Br., 1994] illettem. Igen, a kari pártfunkcionárius annak idején hangerővel próbálta elfojtani a szakmai bírálatokat is [sőt tanítómesterébe, az akadémikus Mócsy Andrásba is belerúghatott, amikor a vitathatatlanul neves magyar régész porhüvelye még ki sem hűlt, és amiért pályatársai is megbírálták].)

A recenzens természetesen tapasztalatlan kezdő, aki ugyan bizonyára tökéletesen érti már Tacitus *sine ira et studio* intelmét (még akkor is, ha írásának hangneme alapján vajmi kevés ragadt meg benne a klasszikus auktorok számtalan jó tanácsából egy fiatal legényke alapvető viselkedési normáit illetően), de még sok víznek kell lefolynia a Dunán meg az Isaron, amíg az objektivitás követelményeit maradéktalanul alkalmazni is tudja „nem öncélú" kritikáiban. És amíg leszokik az írásának hitelét lépten-nyomon aláásó, tendenciózus szőrszálhasogatásról és csúnya csúsztatásokról. Egy írásmű szerzője különben sem színész, akinek más szövegeit adják a szájába! Nem tudom, a *BUKSZ* olvasótáborában hányan tudják felfogni, miért kell pl. szóvá tenni, hogyan írják át magyarra például *Al-Masz'udi* nevét (NB neves arabista névrokona, Simon Róbert sem IPA jelet alkalmazott az arab laringális zárhang jelölésére), sőt a szogd *-t* többes jel sem köti le a lap mégoly vájt fülű olvasóinak a figyelmét sem. Ugyanez a többesjel található egyébként a romániai *Galaţi* dunai kikötőváros nevében is, ami a román *galat/kalat* „várak, erősségek" (többes!) névből származik, de mivel a románban a hímnemű szavak többese *-i*, a városnév a románban még egy többesjelet kapott, anélkül, hogy ez bárkit zavarna. Ez a tény persze nem található meg az interneten! Itt inkább a saját kútfőt kellett volna használni! Itt jegyezzük meg a diákrecenzens néhány tárgyi tévedését is, melyekről részben az internet korlátai is tehetnek. A *maurovlakhosz* vagy *mavrovlakhosz* bizánci görög szó a román *karavlah* „fekete oláh" tükörfordítása, ugyanúgy, mint a latin *Latini Nigri*, de ehhez el kellene olvasni Al-Idrizi arab geográfus magyarázatát a türk *kara-* („fekete") előtagú nép- és földrajzi nevek eredetéről

meg a szerb hősi énekeket (*Junačke pesme*) is, amelyekben Havaselve fejedelemséget még *Karavlaška* „Fekete Oláhország" néven említik. Ami pedig a *román* népnév következetes használatát illeti könyvemben, olyasvalakinek, aki a turkológiának erre a területére merészkedik, illenék tudnia, hogy a *kun* népnevet eleink a besenyőknek és az uzoknak adták (akik köztudomásúlag a románok előtt jártak az Al-Duna tájékán), majd ugyanezt a nevet adták a később érkező, de az előbbiekével rokon nyelvet beszélő románoknak is. Tessék csak megnézni a közép- és délkelet-európai toponímiát. A Kun-, Kuno- kezdetű adatokat csak olyan területeken találjuk meg (tőlünk északra és délre is), amerre Nagy Lajos királyunk „kun nyőgérekkel" megerősített hadai jártak. Másutt viszont – a Magyarországon kívül táborozó és kalandozó románok útvonalai mentén – csak a Kuman/Koman név fordul elő (lásd macedóniai Kumanovo, albániai Komani és Kumani, romániai Comăneşti stb. Persze ezeket is hiába keresnénk az interneten, hiszen Petre Diaconu, a téma mindmáig felülmúlhatatlan szakértője kegyvesztett lett a Ceauşescu-diktatúrában.) Hiányosságok mutatkoznak a recenzens szemitológiai ismereteiben is. Tavaly Prištinában véletlenül ismerkedtem meg Myrteza Studenica professzorral, a koszovói zsidó közösség elnökével. Mivel *Salom*mal köszöntöttem, majd beszélgetésünk során Mózes öt könyvének címét héberül idéztem, másnap a szállodában felkeresett a közösség valamennyi vezetőségi tagjának kíséretében egy hosszabb eszmecserére, s a végén olyan könyvritkasággal ajándékozott meg, amilyen még az Albán Tudományos Akadémia könyvtárában sem található: egy A/4-es méretű *Albán-héber és Héber-albán szótárral.* Ennek bevezetőjében a szótárszerkesztő röviden ismerteti az egyetemes zsidóság és a zsidó vallás történetét, és többek között a Keter Publishing House kiadásában Jeruzsálemben 1972-ben, 73-ban és 74-ben megjelent *Encyclopaedia Judaicá*ra, továbbá a londoni Thames and Hudson 1979-ben kiadott *Le monde juif – Histoire et civilisation juive* című kötetére hivatkozva, a zsidó vallás gyökereit a mezopotámiai, mindenekelőtt a sumér vallásban jelöli meg, majd a 12. oldalon a következőket írja: „Ugyancsak a legújabb régészeti leletek azt tanúsítják, hogy az Ószövetség gyökerei a világ és az ember teremtéséről szóló sumér legendákba és mítoszokba nyúlnak vissza…, amelyeket később, kb. 1300 év múltán, amikor a zsidók Mezopotámiából Kánaán földjére települtek, az ott élő népek hatására elfelejtettek, majd „Isten választott népének" kiáltották ki magukat. A mezopotámiai hatások feledésbe merülését meggyorsították az ókori héber klérus tagjai, hogy a maguk befolyását erősítsék, főként a héberek babiloni rabsága (i.e. 586–539) után". Kérdésemre, hogy a papok ekkor követték-e el azt a csúsztatást, amellyel megfordították Noé három fiának születési időrendjét, a legkisebb Szemet téve meg elsőszülöttnek, a professzor mosolyogva azt válaszolta, hogy ő csupán a szefardim szájhagyományt idézte. Ekkor tudtam meg, hogy ősei a XV. században menekültek el Spanyolországból az inkvizíció üldözései elől. Studenica professzor még hozzáfűzte, hogy már a XIII. században sok zsidó talált menedékre a Balkánon Bulgáriában, amikor Lengyelországból és Magyarországról kellett menekülniük a zsidóüldözési hullám miatt. (Persze ezek az adatok is hiányoznak az internetről!) És ide még egy megjegyzés kívánkozik. Ha az internet-korszakban nevelkedő ifjú recenzensünk a szószármaztatás ingoványába téved, és nem csupán a „tudomány mai állása szerint" veszi figyelembe az adatokat, előbb-utóbb észre kell vennie, hogy ennek a tudományágnak a vívmányai sem állandóak, hogy ami tegnap még helytálló volt, ma már elévült, s hogy a tudomány „mai állásának" ugyanez lesz a kikerülhetetlen végzete. Ennyit az általa kifogásolt héber, germán, trák stb. szószármaztatásokról. Az indoeurópaiak eredetét és őshazáját illetően ez a megállapítás fokozottan érvényes. Ha egy ilyen tehetséges egyetemi hallgató még legalább öthat idegen nyelvet elsajátít (vagy legalább valamennyire megismer), arra is rá kell majd döbbennie, hogy valamikor a finn-ugoroknak is találkozniuk kellett az indoeurópaiakkal (lásd német *Wasser*, szláv *voda*, magyar *víz*, finn *vesi*/*vede* stb.), hogy az albán az egyetlen indoeurópai nyelv, amelyben a „szem" jelentésű *sy* (határozott alakban *syri*/*syni*) a finnugor nyelvek – magyar *szem*, finn *silmä*, vogul/osztják *sin*/*sim*, lapp *tshuotte* stb. – azonos jelentésű szavaihoz kapcsolódik, sőt, az albán nyelvben megvan a magyar és a finn *kap*, illetve *kaappa-* szónak szemantikailag is megfelelő *kap* ige. Nos, fiatalember, tessék az internetről olyan „korszerű" indoeurópai eredetelméletet levadászni, amelyik ezekre a lényegtelen (és az interneten bajosan ismert) apróságokra is magyarázatot ad! És ugyan mit tud arról az internet, hogy pl. a mordvin nyelvben a birtokos névmás az egyes szám első három személyében *mon*, *ton*, *son*?

Természetesen arról sem illett volna megfeledkeznie, hogy az internet korántsem valamilyen Deus ex machina, hanem csupán *az és annyi található meg rajta, amit és amennyit rávisznek*. Nem ismeri az internet a XII. századi Tzetzész bizánci író *Theogonia* című verses művét sem, sőt Michel Sakellariou görög régész idézett, francia nyelvű monográfiáját sem, amelyben részletesen foglalkozik a *derwiopes*(sic!)-*dryopes* etnikummal és az indoeurópai vándorlás hullámaival is. De hiányzik az internetről a *Szuidasz*/*Szudasz* bizánci lexikon ismertetése vagy Illyricum római provincia közigazgatási szervezete is, ami egyértelműen emléket állít ennek az etnikumnak a *Deruiopia* helynévben. A görögök valóban a fóniciaiak betűírását vették át, de kiegészítették magánhangzóikkal, ezzel cserélve fel nehézkes (87 szótagjelből álló), korábbi lineáris-B írásukat. Tehát a teljes betűírás végső soron a görögök érdeme. H. Zebitsch egyébként azért érdemel figyelmet, mert a lineáris-A írást nem görög, hanem egy pelazg/pelaszta agglutináló nyelv emlékének tekinti. A recenzens rendkívül magas követelményeket támaszt a szerzővel szemben bibliográfiai adatait és a monográfiában felsorolt tényeket illetően. Szeretném látni, hogy pusztán a közölt bibliográfiára támaszkodva, a könyv három része közül melyiknek a teljes anyagá-

ból tudna még egy ilyen reménydús egyetemi hallgató is (internetes lesipuskázás nélkül!) legalább megfelelt érdemjegyre levizsgázni egy félév (összesen 12 óra) előadásai után?

És ejtsünk néhány szót a csúsztatásokról és a félreinformációról is! A Balkáni Nyelvi Unió nevét *eredetileg franciául* fogalmazta meg Christian Sandfeld (Union Linguistique Balkanique), aztán oroszul *jazikovij szojuz* lett a neve. Az albán *bashkim* szó (egyik jelentése „közösség") jobban tükrözi a nyelvészeti fogalom lényegét. Nem tudom, hol és mikor kedvelte meg a recenzens a kissé hányatott szemantikai múltra visszatekintő német *Bund* szót. Ugyan tessék már elővenni néhai Bakos István *Idegen szavak szótára* című hasznos művét. Az *unió* címszó magyarításai között a „szövetség" szót is megtalálja.

A sok kritikai észrevétel egyértelműen tanúsítja, hogy sem a recenzens, sem hátszele nem turkológus. Sőt valószínű, hogy az utóbbi nem is kedveli Pálóczi Horváth Andrást. (Én becsülöm, nemcsak felkészültsége, hanem emberi tartása és szerénysége miatt is.) De annyit mégis érdemes lenne megjegyezniük e kutató művéből, hogy a besenyő törzseknek (nemzetségeknek?) kivétel nélkül kettős nevük volt: az első név feltehetőleg a zászlóként használt lófarok színét, a második pedig a törzs által betöltött méltóságot jelölte. Így például a *Boru-Tolmaè* törzsi név második tagja nemcsak besenyő méltóságot jelölt, hanem két helységnévben is fennmaradt (Tolmács község Léva közelében és Brassó mellett mint a magyar korona szolgálatába szegődött besenyő határőrök emléke). Ugyanez mondható el a magyar Gyula és Harka méltóságról is. Ehhez persze el is kellene olvasni Pálóczi Horváth András fölényesen fitymált művét. (Hogy sem ő, sem az internet nem tud a besenyő *komenton* – „haditanács" jelentésű – szóról, ez még nem perdöntő bizonyíték arra, hogy a szó nem létezett.) Ugyanígy nem lehet egyetlen kézlegyintéssel és a „rosszemlékű" jelzővel elintézni Günter Reichenkron német kutatót sem. A dák nyelv rekonstruálására tett erőfeszítései valóban nem egyebek egy igen jól képzett etimológus szellemi zsonglőrmutatványainál. De ezért mégsem lehet figyelmen kívül hagyni négy kötetre tervezett monográfiájának *(Historische altromanische und lateinische Grammatik)* méreteiben és tartalmában egyaránt impozáns első kötetét a „vulgáris" latin különböző társadalmi és földrajzi változatairól, sem az albán nyelv *Z* hangjának eredetéről írt tanulmányait. Ezek értékéből még az a körülmény sem von le semmit, hogy követi tanítómesterének, Ernst Gamillschegnek a román nyelv több, szimultán bölcsőjét hirdető *Kerngebiete*-elméletét. Schramm térképei a szerző (részben okkal vitatható) feltevéseit tükrözik a román őshaza földrajzi elhelyezkedéséről, de semmit sem közölnek a román bölcső nyugati határáról, mivel a német történész tudománya nem tudott megbirkózni az általa feltételezett őshazától sokkal távolabb fekvő, nyugati *Durmitor*, *Pirlitor* és *Visitor* (egyértelműen román eredetű) helynevekkel. (Erről a monográfiáról egyébként két recenziót is publikáltam, az elsőt a hőskorát élő *BUKSZ*-ban, a másodikat franciául a Nancyban megjelenő *Travaux de linguistique et de philologie* XXX (1992) kötetében. Ez sincs az Interneten!) Ezért – amit nem látunk, az nem is létezik megfontolásból – Schramm egyszerűen említést sem tesz ezekről a toponímiai adatokról, amelyek hosszas vlah (román) jelenlétről vallanak. Nagyvonalú „tudományos" megoldás, mint az *Eroberer und Eingesessene* című monográfiájának számos, *Lokalbarbarsprache* címkéjű, se hal, se hús „etimológiája". A monográfia „semmitmondó" térképei csupán a kötetben többször is hangsúlyozott célt szolgálják: a térség etnikai képének folyamatos változásait és a belső migrációt elősegítő „nagyhatalmak" kialakulását tükrözik. Ennél többre, a különböző elméletek „feltérképezésére" egész atlasz sem volna elegendő! A román eredet kérdése pedig – tetszik, nem tetszik a recenzensnek és hátszelének – igenis *ókortudományi probléma* (vagy rejtély), aminek vitájába a két világháború között, sajnos, egyre több aktuális politikai töltetet gyúrtak bele a román és a magyar fél képviselői egyaránt. Természetesen a tudomány rovására. Az erdélyi medence folyóneveit illetően Kniezsa István hatvan évvel ezelőtti eredményeit – még ha nincsenek is az interneten – ma sem lehet semmibe venni, de ehhez el kellene olvasni az *Ungarische Jahrbücher* 23. kötetében megjelent *Die Gewässernamen des östlichen Karpatenbeckens* című, terjedelmes és magvas tanulmányát. A korai román–szláv találkozások (mindössze két kölcsönszó!) inkább a dáko-román kontinuitási mítosz arzenáljába tartoznak, plauzibilis bizonyítékok nem támasztják alá. (A monográfia bibliográfiai jegyzeteiben ez a mű is szerepel. Persze ez sem oldalszámokkal. A hallgató vegye a fáradságot, hogy a megadott bibliográfiát teljes egészében elolvassa. Ebből többet tanul és hasznosabb ismereteket szerez, természetesen lényegesen nagyobb időráfordítással, mint a kényelmes és gyors internet-tesztjátékkal (ez utóbbi szeplőit, sőt májfoltjait a recenzió a beteg ló hagyományos címkép-hasonlataként tükrözi). Ami Norbert Boretzky monográfiáit illeti, ezek már harminc évvel ezelőtt sem voltak perdöntőek. A 80-as évek elején, amikor Prištinában megismertem és alkalmam volt személyesen beszélgetni vele az albán nyelv török jövevényszavairól, ő már a balkáni cigány nyelvjárások és a román nyelvjárások közös szókincsével foglalkozott. A román *duşman* – „ellenség" jelentésű – szavának eredetét illetően csak annyit jegyzett meg, hogy szerinte a perzsa *dotsman* török reflexiója, és nagyon csodálkozott, amikor elmondtam neki, hogy a XIV. század első harmadában keltezett egyik velencei oklevél aláírói között már szerepelt egy *Dushmani* nevű albán földesúr. A magyar *karácsony* és *város* szó etimológiáját illetően sem szabad kizárólag az internetre vagy a közelebbről ismert kollegák véleményére hagyatkozni. Annál kevésbé, mivel a délszláv *kračun* jelentése „törés", az első balkáni keresztények pedig feltehetőleg nem ezzel a szláv szóval jelölték a *téli napforduló* számukra kétségtelenül jelentős ősi ünnepét (amit a déli félteke indiánjai még ma is a nyári napfordulón – lásd *Intiraymi* – ülnek meg).

Arra az észrevételére, hogy a „nyelvek nem egyszerűsödnek, hanem változnak", csak egy megjegyzés

kívánkozik ide: éppen az albán, a román és a macedón főnévragozásának *egyszerűsödése* (az első kettőben a genitivus és a dativus egybeesése) tette szükségessé a második artikulusrendszer kialakítását, illetve (mindháromban) a személynévmás tárgy- és részeshatározó esete hangsúlytalan (enklitikus) alakjainak kötelező használatát a mondat határozott alakú tárgya és részeshatározója előtt. De ehhez nem elég az internet gombjait nyomogatni, hanem alaposan el kellene sajátítani az adott nyelveket. És figyelmesebben olvasva a monográfiában tett megjegyzésemet, kiderül, hogy én nem általában a macedón nyelvről szóló irodalom hiányát róttam fel, hanem a nyelvet legalaposabban ismerő macedón szerzők írásait hiányoltam. Azóta, örömömre, megjelent Blazse Koneszki *Gramatika na makedonskiot jazik* című, hatodfélszáz oldalas, hézagpótló műve. Recenzensünk csak diplomája megszerzése után döbben majd rá, hogy az igazi kemény tanulás az egyetem padjai után kezdődik, és tart évtizedeken át, a delikvens haláláig. (A modern kínai nyelv például az egyszerűsödésnek olyan szintjére jutott, hogy már a XVIII–XIX. századfordulón erőteljes, ellentétes irányú fejlődésnek indult. Tessék megnézni, hogy az egy-két kandzsiből álló szavak mellett egyre több hat-nyolc, sőt még több gyökszó szükséges például a modern kor fogalmainak kifejezésére, az egykor oly egyszerű kínai mondattan „bonyolódásáról" nem is beszélve.)

A *szubsztrátum* kérdésében a recenzens (és hátszele is) meglehetősen zavaros eszmefuttatásba bocsátkozik. Szemlátomást nincsenek is tisztában ennek a fogalomnak a lényegével. Szemben Vékony naiv elképzeléseivel, Norbert Jokl – igen, őt feltétlenül meg kell említeni! – egyértelműen leszögezte, hogy az albán nyelv már beszélt nyelv volt, a hátravetett artikulussal együtt, amikor a Kr.e. III–II. században őseik először találkozhattak a rómaiakkal és a latin nyelvvel. Hermann József pedig (erre miért nem hivatkozik a recenzens?) hangsúlyozta, hogy a latin nyelvben a III–IV. században már nem volt semleges nem, tehát az albánok latin jövevényszavaik első rétegét csak ennél korábban vehették át semleges nemű főnevekként. Vékony román „eredetelmélete" nem csak a „nagy karp birodalom" feltételezése miatt sántít, amit fentebb említett SMS-ében még harcosan védelmébe vett, pedig csak a „Kárpátok géniusza", Boirebista-Ceauşescu három évezreden átívelő monumentális hatalmi ívét volt hivatott „dokumentálni"… szánalmasan. A szóvégi (hátravetett) artikulusba beletörnek a recenzens csikófogai és múzsájának protézise is. Vittore Pisani számos monográfiája vagy nincs az interneten, vagy olaszul is kellene tudni megértésükhöz. Vagy tessék van Windeckens óörmény nyelvtanát elővenni. (Ez is franciául íródott.) És a bolgár szakirodalom sem merül ki az elmarasztalt Vladimir Georgiev monográfiákkal, sőt Uram bocsáss! az oroszul megjelent művek sem érdemelnek kevesebb figyelmet, a szerb hagiográfiáról nem is szólva. Ezek a művek (pl. az orosz A. V. Desznickaja számos tanulmánya az albán nyelv szláv jövevényszavairól) is arról tanúskodnak, hogy a szláv–albán kapcsolatok sokkal későbbi keletűek, hogy pl. a román egyházi nyelv csak a hosszas bolgár–vlah szimbiózis évszázadaiban szlávosodott el (bár a román ortodox egyház nem a XVIII. században, hanem már a XIV. században elszakadt az ochridi érsektől!). Szóval, kedves Simon Zsolt, még nagyon sokat, néhány évtizeden át kell tanulnia ahhoz, hogy ilyen nagy fába vágja a fejszéjét. És nem árt megjegyeznie, hogy az internet csak praktikus mankó, ami elősegíti és meggyorsítja ugyan a járni tanulás folyamatát, de elodázhatja a saját lábra állást. Nem véletlen, hogy adataiból csupán az a semmitmondó frázis szűrhető le, hogy „a hátravetett artikulust minden nyelv maga alakította ki". De a szóban forgó balkáni nyelvek ugyan miért tették éppen hátra? Vagy a mai macedón nyelv milyen perverzitástól vezérelve tért vissza az ókori (deiktikus elemet is tartalmazó) hármas morféma használatára? (És a recenzens újperzsa példáit ugyan melyik nyelvjárásból idézi? A pastuból, a beludzsból vagy talán éppen a kurdból, avagy a pastu valamelyik helyi változatából?) Nos, reménydús discipulus, erre milyen választ ad az internet? Íme, az a bizonyos elektronikus mankó, aminek használatától elkényelmesedve a XXI. század neveltje talán még az önálló gondolkodásról is leszokik, nemcsak a saját lábra állásról. Például az albán „vas" jelentésű *hekur* szavának számaztatását még ma sem sikerült megnyugtatóan tisztázni. A görög *ankyra* „horgony" jelentésű szavából származtatni már az albán szó hangalakja miatt is bajos, még ha maga Norbert Jokl fogalmazta is meg ezt a feltevést, sőt ennél jobbat az albán szószármaztatás terén maradandót alkotó Eqrem Çabej (nem Shaban Demiraj, aki viszont az albán történeti nyelvtan területén jeleskedett és jeleskedik még súlyos autóbalesete után is) sem tud mondani róla. A kiváló osztrák albanológusnak, sajnos, nem jutott eszébe, hogy abban a korban, amikor az albánok ősei ezt az ógörög szót átvehették volna, a vas még olyan drága és ritka fém volt, hogy a takarékos görög hajósok bajosan csináltak horgonyt belőle, ami igen rövid életű lett volna a tenger sós vizében. (Amikor az olcsó bronz ráadásul még nagyobb fajsúlyú is!) Igen, a vasat az ókori népek annyira becsülték, hogy pl. az etruszkok külön engedély nélkül (az első ismert antik *laissez-passer* vagy *propuszk*!) még egy lélekvesztőt sem engedtek a „vassziget" közelébe, sőt fegyvereseik minden szószaporítás nélkül felkoncolták azokat, akik betolakodni merészeltek. A dák *tarabostes* réteg vasból kalapált kelta kardját az aranynál is többre becsülte. A latin *ferrum* szava kétségtelenül sémi eredetű. Az albán szó származtatását illetően viszont várjuk meg, amíg többek között a fóniciai (sémi) nyelv 'vas' jelentésű szava is előkerül.

Ami pedig az általa (és hátszele által) annyira lenézett fordítást (a jelen esetben műfordítást!) illeti, ám tessék megpróbálni valamelyik angol vagy német klasszikus magyarul még ki nem adott írását lefordítani. Ez feltétlenül jótékony hatást gyakorolna az ifjú recenzens magyar nyelvi továbbképzésére is. Gáldi László, a kiváló romanista két lábon járó

nyelv- és irodalomtudományi szaklexikon volt, lexikális tudása még Szemerényi Oszvald sokoldalúságával is vetekedett (ez utóbbinak szanszkrit és óperzsa órái is élményszámba mentek.) Ettől függetlenül Gáldi nem tartotta lealacsonyítónak a műfordítást, amit többek között több román klasszikus maradandó értékű műveinek magyarra ültetésével, sőt a Kék Duna keringő szövegének énekelhető, verses fordításával is tanúsított. E sorok írója a Kremlben elrendelt, közel másfél évtizedes „albán szilencium" alatt (bocsánat a mielőbb a feledés homályába burkolandó előző rendszerre tett újabb szubjektív megjegyzésért!) műfordításokat készített, közel hétezer oldalt, zömét a finn irodalomból. A recenzens is szerezhetne hasznos szakmai ismereteket például az ó-egyiptomi, a hettita, az etruszk, a szikán, a római, sőt akár a középkori keresztény és arab-török kor társadalmáról, életéről, ha az internet helyett pl. a nemzetközi klasszikussá vált finn Mika Waltari *Szinuhe*, *Turms a halhatatlan*, *Az emberiség ellenségei*, *Johannes ifjúsága*, *Mikael* vagy *Mikael Hakim* című regényét is olvasgatná. Ezekről a monumentális történelmi regényekről az adott korok nemzetközileg elismert szakértői nyilatkoztak méltató hangnemben. Elolvasni is szép teljesítmény. Képzelje el, mennyi időt és még mi egyéb apróságot igényelt átültetésük a megfelelő színvonalú magyar nyelvre. Mindenesetre a Finn Irodalomtudományi Társaság a fordítót levelező tagsággal jutalmazta még 1986-ban, amivel mindmáig vajmi kevés külföldit ismertek el Helsinkiben. A fordító pedig ezt a jutalmat a *Kalevala* nemzeti eposz két énekének albánra ültetésével köszönte meg. Ki is adták… Egyébként ez volt az első közvetlen műfordítás finnről albánra. (Azóta hosszú évek költséges befektetéseivel képeztek ki egy albán műfordítónőt Liljana Verdha személyében, aki most Helsinkiben verítékezik a teljes Kalevala – 52 ének! – albánra fordításával.) Szóval ennyit az annyira lebecsült műfordításról. De ilyen próbálkozáshoz a recenzensnek mindenekelőtt magyar szókincsén, mondatszerkezetein és stílusán kellene javítania, legalább a magyar klasszikusok halhatatlan művein csiszolgatva anyanyelvét. Nem tudom, az érettségi vizsgán magyar nyelv és irodalom terén milyen eredményt ért el, de cikkéből *(Besprechung)* úgy tűnik, hogy néhány év alatt meglepően sokat felejtett. Az internet-összkomfort, sajnos, ennek karbantartására sem terjeszthető ki…

Akár borivó a recenzens, akár a jó bajor sörre szokott rá, szívleljen meg egy jó tanácsot a nyelvtudománytól igen távol eső másik diszciplína területéről. Annál is inkább, mert már Homérosz korában tudták, hogy a bornak sok időre van szüksége, amíg nemes nedűvé érik. Idő előtt fogyasztva – a magyar borász szavaival élve – kinyílik tőle zsebünkben a bicska, és kellemetlenül savanyú marad a szájízünk. És mielőtt ilyen, zömében internet-tollakból és sértő megjegyzésekből álló, újabb „nem öncélú" recenzió megírására vállalkoznék, előbb tegyen le az asztalra legalább száz cikket, tanulmányt és előadást – a magyaron kívül legalább négy idegen nyelven.

SCHÜTZ ISTVÁN

A magyar von Däniken és a nyelvtudomány

Tisztelt Schütz úr!

1. Amidőn könyvének 27. oldalára érkeztem, ahol Ön azt állítja, a görög Atlasz titán, az Atlasz-hegység és Atlantisz neve *azték* istennevekkel együtt egy közös **atl-* „víz" tőből származik, ahhoz a klasszikus dilemmához érkeztem, hogy leálljon-e egy tudományos képzésben részesülő ember vitatkozni Erich von Dänikennel, vagy ne? Én úgy vélem, ez erkölcsi kötelesség, még ha szélmalomharc is. Elvégre von Däniken könyvei, akárcsak az Önéi, sokkal nagyobb számban fogynak, mint a tudományos kézikönyvek. Én ennek megfelelően megadtam egy szakmai vita lehetőségét, amely elől Ön egy anekdotázó, személyeskedő, kioktató modorú „válasszal" tért ki (a bicskáját pedig nyugodtan becsukhatja). Nem lep meg, hogy Ön is azok közé tartozik, akik az egyetemi hallgatókat nem tekintik vitapartnernek, hiszen már könyve előszavából, illetve válaszából is süt, mennyire megveti leendő kollégáit. Ez logikus, hiszen könnyebb erre való hivatkozással félresöpörni a kritikát, mint cáfolatára érdemi választ adni, netán az általa hivatkozott szakirodalmat elolvasni. Személyeskedésében odáig ragadtatja magát, hogy pozitív, elismerő megjegyzéseimet is kiforgatja, mondván, el se olvastam a vonatkozó részeket. Erre az abszurd logikára a válasz már nem az én szakterületem.[1]

2. Felhívnám szíves figyelmét arra, hogy bár Ön rögeszmésen ragaszkodik ahhoz, hogy kizárólagos forrásom az internet volt, 94 lábjegyzetem közül egyetlenegyben van internetes hivatkozás (az *Electronic Text Corpus of Sumerian Literature,* amelynek szerkesztői többek között Jeremy Black, az oxfordi egyetem sumer specialistája és Zólyomi Gábor, az ELTE BTK Asszíriológiai és Hebraisztikai Tanszékének vezetője). Az internet folyamatos emlegetésével („internetes lesipuskázás") azt a téves látszatot kívánja kelteni, mintha onnan dolgoztam volna. *Állítása egyszerűen hamis.* A maradék 93 lábjegyzet nyomtatott tanulmányokat és könyveket tartalmaz, melyeket Ön nem ismer, nem használ – pedig kellett volna. Vajon a recenziómat olvasta-e?

S ha már rögeszme, egy szóval nem minősítettem az Ön műfordítói tevékenységét, hiába véli úgy, hogy lenézem, pusztán azt a tényt közöltem (94. jegyzet), hogy élete folyamán alapvetően műfordított, és nem tudományos problémákat oldott meg, amint azt önmaga is bevallja könyve 8. oldalán („aztán évekig egyetlen sort sem publikáltam"). S bár személy szerint kedvelem a történelmi regényeket, Önnel és tanácsával ellentétben szakirodalomból kívánok tájékozódni tudományos kérdésekben, nem regényekből.

További kényszerképzete, hogy Vékony Gábor régész ihletésére írtam recenziómat. Nyomatékosan leszögezem, hogy mi sem állt tőlem távolabb. Vékony úr nem tudott arról,